

Creus d'un temps

RELAT DE FICCIÓ BASAT EN PERSONATGES I FETS REALS

Joan Torres Domènech. Premi Arnau de Palomar de Narrativa 2005
[categoria absoluta]

L'Enric havia sortit de la Canonja a mitja a tarda a bon pas, tot escolant-se per dreceres i barrancs. Només esperava albirar el campanar del seu poble. Quina alegria li donava saber que aviat es trobaria amb els seus cosins! Cada any, quan l'ocasió era propícia, es reunien per celebrar el sant seu i el del cosí, que li era fillol. El dia 15 de juliol era Sant Enric¹, emperador de vés a saber quin imperi. Mentre caminava, s'arremangava les robes per apressar-se. El terreny era sec i va pensar que aquell estiu seria curt d'aigua. Poc s'imaginava que molt hi correria la sang.

Aquella sotana i, sobretot, l'alçacoll de llana de burat l'ofegaven, però li absorbien la suor i el mantenien eixut. La calor era com trobar-se acaronat entre les mans de Déu i s'hi sentia tan a gust com al ventre matern. Havia nascut vora un forn, un 8 de novembre de 1879, entre una fornada i una altra de pa, traginat i amorosit per les mans blanquinoses dels seus pares, el Pere² i la Josefina³. Tenien el forn i la pastisseria vora la plaça de l'església de Sant Jaume, i el primer que l'anà a conèixer fou Mn. Garravé⁴, que el beneí i marxà content com un gínjol amb un encàrrec de bateig, i un pa de ral i uns melindros sota el braç. L'olor de pa cuit fou el primer que respirà, i aviat l'acostumaren a veure's la llet tot xuclant-la d'un cantó de pa foradat que li feia de tetina.

La Magdalena⁵ era més gran que ell; també hi hagué la Mariana⁶, però aquesta es va perdre de massa ufana i mim. La gran sempre tingué un punt de picardia ingènua que desorientà els fadrins, que la deixaren soltera. Uns anys més tard, nasqué el Joan⁷. Fou el petit i el més estimat, i a més sortí eixerit. Ara vivia a Reus, estava casat, amb tres fills com tres poncelles⁸. Tenia apotecaria oberta al raval Baix de Jesús i macerava les fórmules magistrals com havia vist macerar la pasta als pares.

Ai, els pares...! Ells s'havien colgat d'obligacions en aquell infern de farina i roentors, perquè els fills tinguessin estudis, i havien mort sense adonar-se que visqueren, amb la sola preocupació de fer estirar els duros més que la massa farinosa.

No li pesava aquell trajecte considerable en les rigors de la calitja. Estava avesat a caminar. Havia recorregut molts camins extraviats, perquè aquella era la seva feina. Visitava ermites i capelles sorgides entre la boscúria, llogarrets ròncs, perduts en el temps, amb una feligresia més supersticiosa que creient... Batejava albat a suor de mort, feia misses d'encàrrec a bon preu, repartia extremuncions a penedits de darrer moment... Caminar li purificava els humors i el mantenia sa. Havia arrossegat per tota l'arxidiòcesi els seus embalums personals i les seves rèmores amb carros desllorigats, mentre que aguantava el rés irreductible de la germana, la Magdalena, que li feia de majordona estrafolària i no parava d'encomanar-se a sants i apareguts. Va passar per Falset, i la Pobla de Montornès, i Rocallaura... Feia de vicari ocasional i ocupava urgències i regències a parròquies com Botarell o Vilaplana. Ara exercia a Sant Sebastià de la Canonja.

Per fi li va semblar copsar la silueta de Riudoms a la llunyania i posà més energia en el pas. Casa dels cosins era casa seva, perquè hi habità quan es quedà orfe fins que rebé les ordres. Els dos cosins més joves, el Josep M.⁹ i l'Enric¹⁰, s'havien fet sacerdots com ell.

Un dia digueren al seu pare: —Nosaltres volem ser capellans, com el cosinet.

I el pare, un home que tot ho podia, respongué: —No es digui més! Si hi ha d'haver capellans a casa, val més dos que un, que mai se sap.

I foren capellans.

L'Enric estava agraït al seu oncle, el Bona-

ventura ¹¹, que l'havia acollit, així com als germans, quan se'ls moriren els progenitors.

Aquell homenàs els féu l'oferta sense pensar-s'ho: —A casa no us faltarà de res, nois, que s'ha de preservar la nissaga.

El pare de l'oncle Bonaventura ¹², d'altra banda avi de l'Enric, havia estat alcalde i traspassà fart de tant manar. El seu fill, és a dir, aquest oncle, s'allistà amb els carlins, perquè d'alguna manera havia d'assemblar-se al pare, i anà a caçar senglars i liberals per les muntanyes de Prades fins que tornà de França el rei Borbó a posar ordre. Després pogué tornar al poble i fou comerciant de fruits secs, i jutge municipal, i fundador del Centro Riudomense, i president del partit carlí. I donà carrera als fills, i als nebots, i a qui vingués..., que la casa era forta!

L'oncle Bonaventura, si hagués viscut per saber que el fill segon, el Jaume ¹³, havia de ser també alcalde, perquè ara ho era, se n'hauria enorgullit: —Jo no ho vaig ser per carlí, però visca l'alcalde!, encara que sigui republicà.

I per no trencar la tradició, arribaria a tenir un nét ¹⁴ allistat a la División Azul i desaparegut en el cruent hivern rus, i un altre nét ¹⁵, alcalde per decret franquista; però això ja no ho veuriem ni l'Enric, ni tampoc el pare d'aquells, el Jaume, perquè moririen abans. Però ara s'havien de trobar tots per sant Enric, com sempre, menys el Bonaventura ¹⁶, que era el gran i vivia ben situat a Barcelona.

Al sacerdot, per fi, li aparegueren els entrants del municipi. Quan passà pel davant de les ruïnes del convent de Sant Joan, féu una genuflexió espontània. Tot just començà a transitar pels vells carrers atrotinats, quan més d'un vilatà el reconegué i li anà a besar la mà. Arribà al carrer Nou, a casa de la Viuda Grogga, que així es coneixia el casal, amb la sotana polsosa i l'alçacoll rabejat de suor. I allí trobà entaulats els cosins, que ja estaven de festa, perquè havien començat el dia 14 celebrant Sant Bonaventura ¹⁷, nom que tants homes d'aquella nissaga havien portat. I menjaren coca, i fruits secs, i moscatell... I la feren petar fins més enllà de la mitjanit. Qui podia desfer una pinya com aquella?

L'endemà, el dia 16, l'Enric va llevar-se aviat per marxar, però el Jaume, que era el més engallardit, li digué que aquell dia era la Mare de Déu del Carme i que ja havia parlat amb Mn. Duch ¹⁸ perquè fes l'ofici major. Li insistí perquè es quedés una setmana amb ells, fins per Sant Jaume, el 25, que era el patró d'estiu.

I sentencià: —Per això em dic Jaume i sóc l'alcalde. Farem una festassa com no s'ha vist mai. I hi haurà oficis i ball com Déu mana!

No sabia que en aquell temps Déu manava poc i el dia de Sant Jaume l'alcalde ja no seria alcalde i l'església de Sant Jaume Apòstol només existiria com una fàbrica ruïnosa i desolada.

El 17 arribaren males notícies, i el 18 foren pitjors, i el 20 saberen que el rector havia deixat l'abadia i havia fugit camp a través. Davant aquella escapada, els tres cosins preveres s'internaren en el terme, com ànimes en pena, cap a l'aixopluc d'algun mas de la família. El dia de Sant Jaume, a la tarda, es presentà a la masia un cotxe acaramullat de milicians. Els dos cosins s'escapoliren entre els avellaners, mentre que l'Enric es quedà al brançal de l'entrada i els sortí a rebre. L'interrogaren i, malgrat l'evidència de la sotana, marxaren sense interessar-se per res més.

“ No sabia que en aquell temps Déu manava poc i el dia de Sant Jaume l'alcalde ja no seria alcalde i l'església de Sant Jaume Apòstol només existiria com una fàbrica ruïnosa i desolada. ”

No n'hi ha per a tant! —pensà amb un somriure—. A més, aquell any es presentava bona collita i tothom es posaria content. Ja es deia que per Santa Magdalena, l'avellana és plena. Però, Déu...! I la Magdalena, la seva germana...? Què se n'havia fet? Havia de tornar a la Canonja.

Els altres sacerdots el dissuadiren: —No, no ho facis, Enric. A la cosina Malaneta, no li faran res. És a nosaltres a qui busquen i no tardaran a tornar. Val més que ens vestim de seglars. Si marxem cap a ciutat, allí serà més fàcil passar desapercebuts.

Gairebé a la força li provaren una roba que li queia baldera i desconjuntada i li taparen la tonsura amb una boina. Els dos cosins el convidaren a acompanyar-los fins a Barcelona. Allí vivia el Bonaventura i podien recalar-hi. Però el clergue els digué que no. No podia creure tot allò. Només havia de ser un moment de rauxa, i passaria, havia de passar. Aniria a Reus, a casa del seu germà, el Joan, i esperaria que es ventés la mala astrugància.

Quan arribà a la ciutat, va saber que el seu germà, que aleshores era president del Centre Catòlic, havia estat recollit el 13 d'agost i, dos dies després, l'havien trobat sense vida a la riera de la Quadra, llançat com un rostoll molest. La viuda ¹⁹ i els tres fills no tingueren temps de plorar-lo. La farmàcia fou requisada i convertida en cooperativa popular. Un any després, quan ja s'havien volatilitzat els diners

i els productes, fou reintegrada als propietaris perquè la recuperessin.

En aquell instant l'Enric els confortà: — No us desespereu, que Déu ha de proveir. Aneu a Riudoms, a casa del cosí Jaume. Ell està en la política, té influències i alguna cosa podrà fer.

Però prompte saberen que el cosí Jaume, per culpa de la política, havia estat sentenciat a mort i liquidat sumàriament el 24 d'agost. Tanmateix, quan l'abril de 1937 començaren a Reus els bombardejos aeris, que no protegien els de cap bàndol, la família del farmacèutic fugí a Riudoms, a casa del cosí difunt, mentre que el fill gran, l'Enric, despatxava a l'apotecaria, fins que el cridaren a files i, en memòria d'un pare arravatat, desertà gustós.

Però el sacerdot seguia sense creure tot allò i no perdia l'esperança. Coneixia un jove clergue. Es deia Josep M.²⁰ i tenia una masia vora el poble, el mas de la Calderera,

un trosset de terra que un arquitecte devot²¹ havia deixat a la seva Parròquia. Allí potser el refugiarien.

Algú l'advertí: —El Josep M. ha estat detingut i vés a saber què li han fet. No fa massa, el 27 d'agost.

No podia acabar de copsar la gravetat dels esdeveniments; però, com el cardenal Vidal i Barraquer²² no feia res? El cardenal ha fugit! —li digueren—. S'havia de creure, a la fi. Era veritat! No li quedava res. No podia esperar ajut de ningú. Llavors, amb aquella mateixa roba de mals endreços que els cosins li proporcionaren, rosegat de gana, optà per apropar-se a Barcelona. Caminar, caminar... d'això sí que en sabia. Era el que sempre havia fet. Caminar per escorranys, per camins perduts, per viaranyes desfets, entre matolls, vorejant els pobles, amb un res a boca tancada... Un dia rere l'altre...

I arribà a Barcelona a primers de setembre, malmirros i extenuat, i anà a recloure's a casa del cosí Bonaventura. Per allí també havien passat els cosins, que seguien avançant per apropar-se a la frontera. A Barcelona, va voler posar-se en contacte amb uns parents llunyans, però les notícies no foren bones. Mn. Marc²³ i el seu germà Conrad²⁴, que era comandant d'infanteria, havien estat executats el 26 de novembre.

A casa del cosí passà un temps de relativa calma i s'obligava a tot. Li agradava sobre manera fer el pa en un forn improvisat, pa moreno —no n'hi havia d'altre—, com li havia ensenyat el pare, i després en consagrava una part i la repartia entre algunes cases de confiança. Feia misses, batejava, confessava, el que li demanessin... Sempre en recollia un petit estipendi per ajudar la casa que l'acollia. Aquella família, però, li va dir que no es mogué tant, que aixecaria sospites.

I ell va objectar: —Bé m'haig de guanyar les garrofes. A la vida no he après a fer altra cosa. Per què no he de continuar ara? No és una qüestió de valor, sinó de seguir una rutina per no anguniar-me.

El que més feia era confortar els malalts i donar-los les últimes uncions. A Barcelona es moria a marxes forçades, entre els mutilats del front, els bombardejats, les epidèmies i la misèria, que creixien com una nafra cançosa. Un jorn també el cosí Bonaventura es posà malalt. Els metges li diagnosticaren una apendicitis aguda. L'única solució era una intervenció a vida o mort. No hi havia gaires possibilitats. Així que l'Enric el confessà i li impartí els darrers sagraments. El Bonaventura sabé aguantar, com tots els de la nissaga, gairebé sense anestèsia. No se'n sortí: això fou un 27 de febrer de 1937.

També, a Barcelona, el sacerdot trobà un nebot, el Joan²⁵, que feia de botiguer. El pare d'aquest²⁶ era un cosí germà de l'Enric. La tenda, anomenada "La Riudomense", era oberta en ple barri Gòtic, fent cantonada entre el carrer Templers i el carrer Ciutat, darrere mateix de l'Ajuntament. El nebot vivia amb una germana, la Maria²⁷. L'oncle s'afegí a visitar-los, encara que només fos per passar per davant de la catedral, un dels pocs temples que no havia estat saquejat, i fer-hi un acatament.

Els nebots l'avisaren: —Mireu, oncle, feu el que vulgueu, però això és molt arriscat. Aquí hi ha moviment de milícies tot el dia. Us acabaran descobrint.

Algunes vegades utilitzava la casa per veure's amb un prevere reusenc, el Josep²⁸, també fugitiu, que havia estat vicari de Sant Pere. Allí es reconciliaven. Un dilluns, mentre eren a la part alta de l'edifici, van ser sorpresos per membres de la CNT-FAI. Els van preguntar si eren capellans i ells van respondre que sí, que ho eren. Els detingueren immediatament, juntament amb el botiguer. La casa fou trasbalsada i saquejada de dalt a baix i a la botiga muntaren un punt d'intendència fins que esgotaren les existències.

Conduïren els tres detinguts a la txeca de Sant Elies, una de les més populars. El botiguer fou separat dels clergues i els milicians li imputaren l'encobriment dels sacerdots. Ell els digué que es tractava d'un fet casual. Per alliberar-lo li van demanar el lliurament de 1000 pessetes. Per al triomf de les armes roges! —segons preceptuaren—. Aquella quantitat, tanmateix, era impossible de reunir, tenint en compte la rapinya que havien fet del seu patrimoni. I el detallista es va convèncer que seria condemnat a mort.

A la desesperada va posar-se en contacte amb la seva germana, la qual va apressar-se a buscar l'auxili d'un antic company del seu germà, el Josep Balart, un reusenc, antic dependent,

“ Però el sacerdot seguia sense creure tot allò i no perdia l'esperança. ”

que s'havia retrobat amb el Joan a Barcelona. En aquell moment era un dels principals caps del sindicat UGT. Les influències actuaren: el botiguer va ser excarcerat i va passar a amagar-se durant uns dies a casa del sindicalista, mentre s'asseraven les aigües. El Joan va atrevir-se a demanar al seu avalador l'alliberament dels capellans, però ell li va dir que, en aquest cas, no hi podia fer res.

—Gràcies! —li digué—. A pesar de tot, gràcies.

—Per què? —li interrogà l'altre—. Tu no hauries fet el mateix per mi, camarada?

I va tenir l'oportunitat de fer-ho. Josep Balart va ser cridat a files, i encara que els seus correligionaris l'aconsellaren que es quedés a la rereguarda, ell anà a lluitar el front. Allí el van matar. La seva vídua, amb una filla, va passar-ho molt malament després de la guerra i el Joan va saber-les ajudar.

Unes setmanes més tard, el botiguer afrontà la situació i s'acostà a la txeca a preguntar pels preveres presos.

Li contestaren enigmàticament: —No et preocupis per ells. Els hem enviat al front. Ja t'escriuran!

I se'n tornà tot guardant un bri d'esperança que aquella resposta insòlita fos certa. Més endavant va saber que els capellans havien passat un mes a presó i que havien estat airejats i assassinats el 5 de maig, durant uns conflictes sagnants entre distintes faccions polítiques, que passaren a la Història com els Fets de Maig.

El 29 de maig de 1959, a les set de la tarda, se celebrà a la catedral de Tarragona el solemne acte de clausura dels processos ordinaris de beatificació o de declaració de martiri de 127 religiosos i sacerdots de l'arxidiòcesi de Tarragona. Entre aquests màrtirs de la fe, hi havia els dos sacerdots trobats a la botiga "La Riudomense": l'Enric i el Josep.

D'aquell procés, poc més se n'ha sabut i pocs són els qui recorden que, entre els màrtirs aspirants, s'hi troba l'Enric. Ni els mateixos nebots de Reus en tenen coneixement, ni la seva germana que vagà per Riudoms tot vivint

de la caritat, sumida en el record del germà, en sabé més... Mentre que el record de l'Enric s'oblida, el seu nom es troba entre la paperassa canònica i judicial, a l'expectativa d'aconseguir una glòria que ell no ha demanat.

L'Enric, que mai no tingué càrrecs, ni honors, ni una parròquia en propietat, que seguí fent en guerra l'únic que havia après, que morí fora temps per voluntat d'altre; ell, que volia ser oblidat com ho serem la majoria, s'enfronta ara a l'examen més important de la seva vida, sense poder al·legar-ne res.

—Per què jo? Què vaig fer jo d'especial? Morir? Això no ho vaig triar, ho van decidir uns altres per mi. Jo no vaig destacar, no volia destacar, només vaig ser un treballador de la fe. El meu germà fou molt més actiu i agosarat que jo, i també fou assassinat. I a ell, per què no? Deixeu ja els morts que descansin i oblideu aquesta, i totes les guerres. Les guerres no són santes ni fan sants, només cadàvers pertot arreu. Els sants són una altra cosa. O no? Mireu el nostre Beat! Va crear una nova regla i va fundar convents. Ell, sí! Han de ser persones amb coratge. Com aquell convei meu, l'Anton de la Calderera, a ell sí que se'l recorda, que va fer una catedral i se'l beatificarà aviat. O el mateix Sant Enric, que fou emperador i que segur que s'ho mereixia. Jo no puc posar-me al costat d'un emperador.

Sant Enric Emperador, un sant desconegut d'un imperi encara més remot...

...Que la memòria d'Enric Gispert Domènech ²⁹ reposi en pau! »

“ Deixeu ja els morts que descansin i oblideu aquesta, i totes les guerres. Les guerres no són santes ni fan sants, només cadàvers pertot arreu. ”

Notes:

- 1 Sant Enric II El Coix [Abbach, Baviera, 973-prop de Gotinga, 1024], emperador. Cal puntualitzar que en l'actualitat l'onomàstica de Sant Enric se celebra el dia 13 de juliol.
- 2 Pere Gispert Cabré [Riudoms 1846-1897], pastisser, pare de l'Enric
- 3 Josefina Domènech Papió [Riudoms, 1852-1892], mare de l'Enric
- 4 Francesc Garravé Badia [Vallmoll, 1836-Riudoms, 1903], rector de Riudoms
- 5 Magdalena Gispert Domènech [Riudoms, 1873-Reus, 1955], germana de l'Enric
- 6 Marianna Gispert Domènech [Riudoms, 1877-1878], germana de l'Enric
- 7 Joan Gispert Domènech [Riudoms, 1884-Reus, 1936], farmacèutic, germà de l'Enric
- 8 Josefina [La Pobra de Montornès, 1914], Enric [La Pobra de Montornès, 1918-Reus, 2000] i Joan M. Gispert Alcubilla [Reus, 1929], nebots de l'Enric
- 9 Josep M. Domènech Bages [Riudoms, 1900-Reus, 1971], prevere, cosí de l'Enric
- 10 Enric Domènech Bages [Riudoms, 1904-Tarragona, 2004], prevere, cosí de l'Enric
- 11 Bonaventura Domènech Papió [Riudoms, 1855-1924], comerciant, oncle de l'Enric
- 12 Bonaventura Domènech Torrents [Riudoms, 1830-1871], alcalde de Riudoms, avi de l'Enric
- 13 Jaume Domènech Bages [Riudoms, 1894-1936], alcalde de Riudoms, cosí de l'Enric
- 14 Jaume Domènech Hugas [Riudoms, 1924-?, 1943], soldat de la Divisió Azul, fill de l'anterior

- 15 Bonaventura Domènech Hugas [Riudoms, 1920-Tarragona, 1994], alcalde de Riudoms, germà de l'anterior
- 16 Bonaventura Domènech Bages [Riudoms, 1893-Barcelona, 1937], cosí de l'Enric
- 17 Sant Bonaventura [Bagnoregio, Viterbo, 1218-Lió, 1274], teòleg franciscà. Cal aclarir que ara l'onomàstica de Sant Bonaventura s'ha traslladat al dia 15 de juliol.
- 18 Francesc Duch Castañé [Guimerà, 1885-Tarragona, 1966], rector de Riudoms
- 19 Anna Alcubilla Bonet [Riudoms, 1891-Reus, 1966], cunyada de l'Enric
- 20 Josep M. Mestre Gavalda [Riudoms, 1897-1936], prevere, vicari de Riudoms
- 21 Antoni Gaudí Cornet [Riudoms, 1852-Barcelona, 1926], arquitecte
- 22 Francesc Vidal Barraquer [Cambrils, 1868-Friburg, Suïssa, 1943], cardenal de Tarragona
- 23 Marc Salvadó Gispert [Riudoms, 1882-Barcelona, 1936], prevere
- 24 Conrad Salvadó Gispert [Riudoms, 1881-Barcelona, 1936], comandant d'infanteria
- 25 Joan Gispert Llauradó [Riudoms, 1899-1978], botiguer, nebot de l'Enric
- 26 Joan Gispert Simeón [Riudoms, 1870-1901], pagès, cosí de l'Enric
- 27 Maria Gispert Llauradó [Riudoms, 1895-1954], neboda de l'Enric
- 28 Josep Gomis Martorell [Reus, 1895-Barcelona, 1937], prevere
- 29 Enric Gispert Domènech [Riudoms, 1879-Barcelona, 1937], prevere, protagonista d'aquesta història